

שודדי הזיכרון

מאת דוד אסף

ביסוד הוויכוח על תמונות הקורבנות העירומים ב"יד ושם" עומד ניסיונם של חרדים להשתלט על הזיכרון הקולקטיבי של השואה ולעצבו ברוחם. נוכח טענתם, כי הממסד הישראלי וההיסטוריוגרפיה של השואה מתעלמים מחלקו של הציבור החרדי בחיים היהודיים במזרח אירופה, יש להזכיר כי בשכתוב ההיסטוריה אין מומחה מהם

תה בהישגים פוליטיים. רק כך אפשר להבין את העוז - שלא לומר החוצפה - שמגלים דוברי החרדים לא רק בניסיונם לשכתב את ההיסטוריה למען עצמם ולמען ילדיהם, אלא גם בתאוותם להשתלט על האמת ההיסטורית ועל הזיכרון הקולקטיבי של השואה.

לשוד הזיכרון בידי החרדים יש ביטויים רבים גם במישור הציבורי והפוליטי. רק כך יכולים דמגוגים חרדים לתאר את מיליוני היהודים הטבוחים בשואה לא רק כמי שהלי-כו לכבשנים ושירת "שמע ישראל" על שפ-תותיהם, אלא גם כמי שבמותם ההירואי על קידוש השם ציוו לנו הנחיות לעיצוב חיי היום יום במדינת ישראל. רק כך יכול פולי-טיקאי חרדי כמו חבר הכנסת אברהם שפירא לנמק, למשל, את החוק האוסר מכירת בשר חזיר בכך שאבותינו הלכו לתאי הגזים מש-ום שסירבו לאכול בשר פיגולים.

הלימוד וה"מחקרים" שלהם, יידע שהיתה גם יהדות חילונית, ציונית ולא-ציונית - והיא שהיתה הורם העיקרי שטבע את הותמו על יהדות מזרח אירופה בין שתי המלחמות? האם שיירו החרדים מקוב בכתביהם גם למוסדות שאינם תלמודי תורה, ישיבות וחצרות האדמו"רים? ואכן, הטענה החרדית החמורה ביותר היא

הייחודי בפסיפס החיים היהודיים במזרח ארץ רופה. טיעונים אלה הושמעו בעיקר בשנות השישים מפי סופרים חרדים ניצולי שואה, שהקימו מוסדות פטווד-מחקריים משל עצ-מם (כגון "גנוך קידוש השם" ו"יד יהדות פולין"). תחושת הקיפוח, הניכרת בכל כת-ביהם, התעצמה נוכח הורם הבלתי-פוסק של ספרי זיכרון לקהילות שחרבו, שהוצאו לאור

וכנוטה לעמדות החרדים - ראוי לדיון מח-מיר יותר כאשר דוכריו של הציבור החרדי יוצאים מגדרם ומנסים לא רק לעצב לעצמם היסטוריה הלופית, אלא גם לאיים על דמות ההיסטוריה של עמי-ישראל כפי שהיתה ול-הכפיף אותה לצורכיהם המשתנים. תחושת הקיפוח החרדית בנוגע למקומם בזיכרון הקולקטיבי של השואה היא מורכ-בת ומסובכת. השואה, כמשבר חסר תקדים בתולדות עם ישראל, היא כה בלתי-נתפשת עד שגם חמישים שנה לאחריה טרם נוצרו הכלים המתאימים להתמודדות דתית-רוח

בשבוע שעבר איים הרב יצחק אהרן שפי-דא, המתגורר בתואר יו"ד הארגון החרדי להנצחת השואה, כי אם לא ייענה "יד ושם" לתביעות החרדים להסיר את "תמונות העיר-רום" מקירות המוסד, "פעלו הם לפתיחת "מוסדות מתחרים" שינצחו את השואה "ברוח חרדית". לדברי שפירא, הושמו בשואה ישיבות רבות ונרצחו רבנים גדולים והדבר לא בא לידי ביטוי "בשום מקום בעיר-לם".

בדברים אלה טמונה כנראה הסיבה האמיר תחת לוויכוח שנתלהט סביב אותן תמונות וזועה. לא צניעות יתרה ודאגה לכבוד האדם מדריכות את הפוליטיקאים החרדים, אלא מאבק אחר לגמרי, פרדוקסלי כמובן מסוים: מצד אחד, ניסיון להשתלט על הזיכרון הקולקטיבי - היהודי והישראלי - של השר-אה ולעצבו ברוח חרדית, ומצד אחר, רחף להגן על מה שנתפש זה שנים כאיום על כבודה הרמוס של היהדות החרדית וקיפוח עמידתה ההירואית בשואה.

ואכן, במהרה יצא המרצע מן השק, ובסוף השבוע שעבר הלין הרב משה זאב פלדמן מאגודת ישראל במפורש על כך ש"רוב ספי-רות השואה מסלפת בצורה נוראה את רמת העיירה באירופה כפי שהיתה באמת. רוב היהודים היו דתיים, והיי הדת והחינוך התורני היו העיקר". מן הספרים "החילוניים" עולה, לרבריו, תמונה חרצ-רית ומעוותת של עיקר וטפל בחיי היהודים במזרח אירופה, שכן "האמת היא שהעולם שחרב היה חרדי-שוושי ברובו הגדול". מס-קנתו המעשית היא ש"יש צורך בספרות הנצחה שתשקף את ההיסטוריה בצורה אמיר תית ונכונה... בלי צנזורה ובלי סילופים". והנה, אין לך סילוף ועיוות גדול מזה, ולעינינו מתחדש עתה מאבקם הנושן של החרדים לשכתוב ההיסטוריה, כביכול בשם הנאמנות לאמת. ניסיונם של חוגים חרדיים לעצב היסטוריה אלטרנטיבית לא החל עתה, ואין הוא מתמצה רק בטיפול באימי השואה - נושא בעייתי במיוחד, שהורחק, ועודנו מורחק, במחשבה החרדית הציבורית. "ההיסטוריוגרפיה האורתודוקסית", כפי שהיא מכונה בפי היסטוריונים וחוקרים של החברה המסורתית, היא שורה ארוכה של חיבורים, ספרי לימוד ו"היסטוריה מטעם", שכותבים זה מאה שנה ספרים ועיתונאים חרדים אלה מעצבים את ההיסטוריה היהודית על-פי מודלים ונרטיבים ניהולניים

נית עמה. במשך שנים רבות העדיפו הממסד והאליטות של היהדות החרדית להרחיק שאלות אמונה הקשורות בשואה ולא להציגן לדיון פומבי. כמעט שאין למצוא במחנה החרדי תגובות רתיות אותנטיות כלפי השר-אה - לא תפילות חדשות או חיבורי הגות, ואף לא מנהגי אבלות מיוחדים או ביטויים הלכתיים כלשהם לחוויה מוזעזעת זו, שאכן כילתה בעשן גם את מרכי התורה, החסי-רות והישיבות במזרח אירופה. בחיבור לרב אונה וינובץ רב המנהיג באר-

מול "תמונה כשרה" ביד ושם. משתיקים פרשות לא נוחות

שכותבים זה מאה שנה סופרים ועיתונאים חרדים. אלה מעצבים את ההיסטוריה היהודית על פי שיקולים ערכיים ודיקטטיים, תוך התאמתה לצורכיהם ולהשקפת עולמם. שיקולים מדעיים של ביקורת הטקסט ושל נאמנות לשחזור ההיסטורי כלל אינם מובנים אים בחשבון שעה שההיסטוריה במערומיה מאיימת, כביכול, על אינטרסים דתיים, חי נוכיים או ציבוריים. סילופים גסים, זיזופים, צנזורה, העלמה והשתקה הם תופעות שכיחות בז'אנר ספרותי ופסוודוהיסטורי זה.

החל ב"זכרון יעקב", ספרו של יעקב הלוי ליפשיץ מקובנה שראה אור בראשונה בשנת תרפ"ד, הסוקר את תולדות יהודי מזרח אירופה כמאה התשע-עשרה מנקודת מבט חרדית, דרך אימוצו של המיתוס הדמיוני על צ"ג בנות סמינר "בית יעקב" בקראקוב שהתאבדו כביכול בימי השואה כדי שלא יחולל כבודן, וכלה ב"יסוד המעלה", ספרו של אהרן סורסקי שהופיע בשנת תשנ"א ומציג את עליות החסידים לארץ-ישראל כראשית "הציונות האמיתית" – לא פוסק המאמץ החרדי לשכתובה של ההיסטוריה היהודית והארץ-ישראלית.

אך מה שעשוי להישאר בגדר של שעשוע אקדמי של חוקרים הדנים בתופעה זו – יהיה זה למשל תיאורו של הגר"א מוילנה כמי שמעולם לא רדף את החסידים, או שרטוט דמותו של משה מונטיפיורי כמוקיר רבנגן

כילתה בעשן גם את מרכזי התורה, החסידות והישיבות במזרח אירופה.

הסיבה לכך אינה נעוצה רק בחוסר הארנים הרוחני נוכח אירועים בלתי-נפתשים ובלתי-מובנים כל כך, אלא גם במבוכה שיצרה התנהגותה של חלק מהמנהיגות החרדית בתקופת השואה ובתחושת חוסר הביטחון הקיומי בנוגע לסיכויי הישרדותו של העולם החרדי בעשורים הראשונים שלאחר השואה.

על המבוכה הקשה ביחס להתנהגותם של כמה אדמו"רים וראשי ישיבות בימי השואה, שהצילו את נפשם תוך כדי פיזור הבטחות כוזב למאמיניהם (תיאור מזעזע של כמה מפרשות אלה פרש הר"ר מנדל פייקאוו בספרו "חסידות פולין בין שתי המלחמות ובגזרות ת"ש-תש"ה", מוסד ביאליק, תש"ן), חיפו סופרים ועיתונאים חרדים בכמה דרכים: מחד גיסא, השתקה והעלמה של פרשות לא-נוחות בצד האדרה חסרת פרופורציה של אישים חרדים שמסרו נפשם באורח הירואי ושל גילויי קידוש השם של יהודים מן השורה; ומאידך גיסא, התקפות פרועות ומשולחות רסן על ההנהגה הציונית והדגשת מחרליה.

כך נבד התמידו סופרים חרדים בהטחת האשמות שעל פיהן הממסד התרבותי בישראל (המוזיאונים, למשל) וההיסטוריוגרפיה של השואה מתעלמים מן החרדים וממקומם

בשנות החמישים והשישים כיוזמות פרטיות של ארגונים של יוצאי קהילות שונות. ברבים מספרים אלה אכן נדחק לשוליים מקומו של הציבור החרדי, מוסדותיו הרוחניים וארגוניו הפוליטיים (בעיקר אגודת ישראל), אולם ספק אם אפשר לייחס לכך סיבות אפלות ומניפולטיביות כפי שהחרדים מבקשים לרמוז. לא רק החיים הדתיים לא זכו למקומם הראוי במחקר השואה, גם תופעות אחרות טושטשו ונדחקו (למשל, התנועות הלאומיות הלא-ציוניות וחיי היום יום בגטאות), ולעומתם זכו נושאים אחרים להעדפת הממסד ולעניינם של החוקרים – יסוד הגבורה והמרד, תנועות הנוער החלוציות, ההצלה והבריחה ועוד. כיום שוררת הסכמה מלאה בקרב החוקרים בדבר הצורך להשלים חסרונות אלה, ואכן יותר ויותר מחקרים, ספרים ועבודות דוקטורט נכתבים בנושאים שעד תמול שלשום היו בשולי המחקר על השואה.

ואילו לדוברי החרדים יש להזכיר, כי אינם באים לדיון זה בידיים נקיות. שכן מי לנו גדול מהם בהסתרת האמת כפי שהיתה, בטיחה, בטשטושה ובזיופה. האם מי שיבקש להכיר את החיים היהודיים במזרח אירופה לפני השואה – שלא לרבר על פרקים אחדים בתולדות עם ישראל – באמצעות ספרי

זו הקובעת שרוב יהדות מזרח אירופה בין שתי מלחמות העולם היתה דתית וחרדית. טענה שקרית זו – שהיא העומדת ביסודו של הוויכוח התפל על תמונות העירום ב"יד ושם" – הצליחה לחלחל עמוק לתודעה הישראלית ולרגשי האשם הקולקטיביים שלנו (גם בתחום הפוליטי). אם נקיים משאל בקרב קבוצה מקרית של תלמידי תיכון או סטודנטים, ונבקשם להצביע על הדמות המייצגת בעיניהם יותר מכל את היהודי המזרח אירופי – סביר שרובם יצביעו על היהודי החרדי, זה המוכר להם מחצות בני ברק או מאה שערים. לא על שמעון רובנבוב, נחום סוקולוב, יצחק גרינבוים או מרדכי אנילביץ, ואף לא על דוד בן-גוריון, משה סנה או מנחם בגין. יובל שנים לאחר השואה מצטיינת רת יהדות מזרח אירופה בעיני הדור הצעיר בישראל יותר ויותר דרך משקפיה של היהדות החרדית, ופחות ופחות כפי שהיתה באמת – יהדות רבת-גוונים, שרובה המוחלט היה לא-חרדי, ושמה אף אנטי-חרדי.

התחדשותה של החברה החרדית, שמיד לאחר השואה דומה היה כי סיכויי הישרדותה תה ככזאת קלושים, היא תופעה תרבותית וחברתית מרשימה. השתקמותה של חברה זו והתעצמותה הדמוגרפית הגבירו בדרך הטבע את ביטחונה העצמי, ותחושה זו גם גוב-

ההיסטוריון הדגול עמנואל רינגלבלום, שתיאר את חיי היהודים בגטו וארשה בלא כחל ושרק ונרצח בידי הנאצים, כתב בשנת 1940: "היהודים הדתיים, הרבנים, לא גילו ניצוץ כלשהו של קידוש השם". ואילו מיכ"ל אל זילברברג, מניצולי גטו זה, תיאר בזיכרונותיו את אשר ראה בראש השנה תש"ג, לאחר אחת הסלקציות הגדולות: "הרחובות היו ריקים ודוממים. פתאום בא יהודי בוקנו ובפיאותיו, ועמו אשה שאפסו כוחותיה... כל הזמן נופף האיש באגרופים קמוצים כלפי שמיא, והאשה האומללה הוליכה אותו ובכתה כלי הפוגה וזעקה, 'בעלי יצא מדעתו'. 'יהודים', קרא, 'אספו אבנים גדולות והטיחו לום כלפי השמים! למה בחר בנו אלוהים לייסורים האלו? תנו לי אבנים, ואטיחן כלפי השמים!...' ראינו בעינינו את התפוררותה של אמונה דתית עמוקה. חודשים רבים מפי ריידים ביני לבין המחזה ההוא, ועדיין אני שומע את הזעקה – 'אבנים, אספו אבנים!'" (מתוך ספרו הנ"ל של פייקאוו).

האם יסכימו החרדים להציג גם את הפן הזה במוזיאון השואה האלטרנטיבי שהם מאיימים להקים?

הכותב הוא מרצה בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב ועוסק בחקר החברה היהודית המסורתית במזרח אירופה